

Л. В. Мікалаева

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі,
Мінск

L. Mikalayeva

Belarusian State University of Informatics and Radioelectronics, Minsk

УДК 82.091(476)

**БЕЛАРУСКАЯ ГІСТАРЫЧНАЯ НАВУКОВАЯ
ЛІТАРАТУРА КАНЦА XX – 10-Х ГГ. XXI СТ.
ПА ГІСТОРЫІ ЗНЕШНЯЙ ПАЛІТЫКІ Вялікага
Княства Літоўскага ў канцы XIV –
ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ XVI СТ.**

**BELARUSIAN HISTORICAL SCIENTIFIC LITERATURE
OF THE END OF THE XX – 10S OF THE XXI CENTURY
ON THE HISTORY OF FOREIGN POLICY OF THE GREAT
DUCHY OF LITHUANIA AT THE END OF THE XIV –
THE FIRST HALF OF THE XVI CENTURY**

У артыкуле аналізуюцца асноўныя працы беларускай гістарыяграфіі канца XX – 10-х гг XXI ст., прысвечаныя вывучэнню асобных аспектаў знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага ў канцы XIV – сярэдзіне XVI ст. Робіцца выснова, што у беларускай гістарыяграфіі знешня палітыка Вялікага Княства Літоўскага ў канцы XIV – першай палове XVI ст. застаецца перспектыўным кірункам навуковага вывучэння.

Ключавыя словы: гістарыяграфія; знешняя палітыка; Вялікае Княства Літоўскае.

The article analyzes the main works of Belarusian historiography of the end of the XX – 10s of the XXI century, devoted to the study of certain aspects of the foreign policy of the Grand Duchy of Lithuania at the end of the XIV – the first half of the XVI century. It is concluded that in Belarusian historiography the foreign policy of the Grand Duchy of Lithuania at the end of the XIV – the first half of the XVI century remains a promising area of scientific study.

Keywords: historiography; foreign policy; the Grand Duchy of Lithuania.

Знешняя палітыка вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ) у канцы XIV – першай палове XVI ст. доўгі час не была прадметам асобна даследавання ў беларускай гістарыяграфіі. У беларускай дарэвалюцыйнай гістарыяграфіі мала ўвагі надавалася распрацоўцы пытанняў, звязаных са знешняй палітыкай ВКЛ. Пытанні знешнепалітычнай гісторыі ВКЛ асвятляліся пераважна ў кантэксце яго двухбаковых адносін з Вялікім Княствам Маскоўскім, Польшчай, Тэўтонскім ордэнам, татарскімі Ордамі.

У савецкі час у беларускай гістарыяграфіі фундаментальных даследаванняў па гісторыі знешняй палітыкі ВКЛ у канцы XIV – першай палове XVI ст. таксама не з’явілася. Беларускія даследчыкі пераважна займаліся сацыяльна-эканамічнымі пытаннямі гісторыі ВКЛ, абыходзячы знешнепалітычную дзейнасць дзяржавы. Толькі некаторыя аспекты знешняй палітыкі ВКЛ павярхоўна выкладаліся айчыннымі гісторыкамі ў рамках комплексных работ па «Гісторыі БССР», для якіх было характэрна празмерна ідэалізаванае ўяўленне пра непарушнае сяброўства брацкіх славянскіх народаў і прыцягненне славянскага насельніцтва ВКЛ да Масквы, стаўшае своеасаблівай догмай для савецкай гістарыяграфіі [1]. Па сутнасці, беларускія гісторыкі звярнуліся да даследавання праблемы знешняй палітыкі і міжнароднага становішча ВКЛ толькі з канца 80-хх гг. XX ст. Адным з першых быў А. П. Грыцкевіч, у працах якога разглядаўся шырокі спектр пытанняў знешняй палітыкі ВКЛ у канцы XIV – першай палове XVI ст., у першую чаргу адносіны з Вялікім Княствам Маскоўскім, Крымскім ханствам, Польшчай, Свяшчэннай Рымскай імперыяй германскай нацыі і інш. [2; 3].

Вялікая колькасць прац, прысвечаных разнастайным пытанням знешняй палітыкі ВКЛ у канцы XIV – першай палове XVI ст., з’явілася ў беларускай гістарыяграфіі пасля набыцця Рэспублікай Беларусь дзяржаўнага суверэнітэту ў 1991 г. Яны прадстаўлены не толькі артыкуламі, але і дысертацыйнымі даследаваннямі, а таксама манаграфіямі. У ліку навукоўцаў, што звярталіся да знешнепалітычных пытанняў гісторыі ВКЛ у канцы XIV – першай палове XVI ст. можна назваць А. П. Грыцкевіча [4; 5; 6], А. А. Яноўскага [7], В. І. Бобышава [8], У. І. Канановіча [9; 10; 11; 12; 13], В. М. Цемушава [14; 15; 16], Л. В. Мікалаевай [17; 18; 19; 20; 21; 22], М. А. Шніпа [23], А. А. Любай [24], Б. І. Сідарэнка [25; 26; 27], А. І. Дзярновіча [28; 29; 30; 31], А. В. Ціхамірава [32], А. І. Грушы [33], Ю. У. Сіткевіч [34].

Шырокае кола праблем прадстаўлена ў дысертацыйным даследаванні В. І. Бобышава. У ім гісторык разгледзеў комплекс пытанняў і палітычных устаноў, якія дамінавалі ў знешнепалітычнай дзейнасці дзяржаў усходнеўрапейскага рэгіёна. Даследчыку ўдалося прааналізаваць прычыны, характар і вынікі дыпламатычнага і ваеннага супрацьстаяння ВКЛ і Вялікага Княства Маскоўскага. Па яго меркаванні, барацьба паміж імі з 30-х гг. XVI ст. стала вызначальным фактарам міжнародных адносін ва Усходняй Еўропе [8].

Новым крокам у беларускай гістарыяграфіі знешняй палітыкі ВКЛ сталі працы У. І. Канановіча [9; 10; 11; 12; 13]. У сваім дысертацыйным даследаванні навуковец правёў комплекснае вывучэнне арганізацыі і функцыянавання дыпламатычнай службы ВКЛ у 1480 г. – першай чвэрці XVI ст. Побач з аналізам яе ўнутранага ўладкавання, даследчык звярнуўся і да знешніх акцый пасольстваў па ўрэгуляванні адносін ВКЛ з Маскоўскай дзяржавай і Крымскім ханствам. У. І. Канановіч вызначыў, у якіх формах ажыццяўляліся дыпламатычныя кантакты паміж суседнімі дзяржавамі (дыпламатычнае ліставанне, абмен граматамі, пасольствамі), якія метады выкарыстоўваліся для дасягнення сваіх мэтаў падчас правядзення дыпламатычных перагавораў. Аўтар адным з першых надаў увагу ўзаемаадносінам ВКЛ з Крымскім ханствам [9]. Так званы «Крымскі фактар» быў прааналізаваны гісторыкам і ў асобных публікацыях [11; 12].

Аналагічны комплекс пытанняў, але ў дачыненні да знешняй палітыкі ВКЛ быў закрануты ў дысертацыі Л. В. Мікалаевай. Структурна даследаванне складалася з трох узаемазвязаных частак, у якіх разгледжаны пытанні кіраўніцтва знешняй палітыкай ВКЛ у канцы XV – сярэдзіне XVI ст., асноўныя сродкі, формы і метады рэалізацыі, а таксама галоўныя напрамкі ажыццяўлення знешняй палітыкі ВКЛ указанага перыяду. У іх ліку ў даследаванні разгледжаны стасункі ВКЛ з Вялікім Княствам Маскоўскім, Польшчай, Тэўтонскім і Лівонскім ордэнамі, Крымскім ханствам, Вялікай Ардой, Малдаўскім Княствам, Венгрыяй, Чэхіяй, Свяшчэннай Рымскай імперыяй, Нагайскай і Астраханскай ордэнамі, Францыяй, дзяржавамі Апенінскай паўвыспы [18]. Даследчыцай таксама былі асветлены пытанні гістарыяграфіі праблемы знешняй палітыкі ВКЛ [17], асноўных напрамкаў яе рэалізацыі [19; 21], узаемаўплыву дынастычнай палітыкі Ягелонаў і знешняй палітыкі ВКЛ [20], уплыву рэлігійнага фактара на знешнюю палітыку [22].

У пачатку XXI ст. у беларускай гістарыяграфіі з’явіліся новыя тэндэнцыі ў асветленні міжнароднага жыцця ва Усходняй Еўропе XV–XVI стст. Па-першае, у беларускіх гісторыкаў узрасла цікавасць да вывучэння заходняга кірунку знешняй палітыкі ВКЛ: адносін са Свяшчэннай Рымскай імперыяй, Лівонскім ордэнам [28; 29; 30; 31]. Па-другое, сталі падыматацца пытанні ўплыву ўнутрыпалітычных падзей ВКЛ на сітуацыю ва ўсходнееўрапейскім рэгіёне [23]. Па-трэцяе, быў зроблены акцэнт на выяўленне знешнепалітычных фактараў, якія ўплывалі як на ўнутранае, так і на міжнароднае жыццё дзяржаў Усходняй Еўропы, у тым ліку ВКЛ [24].

Можна адзначыць даследаванне М. А. Шніпа [23]. Аўтар прааналізаваў уплыў паўстання М. Глінскага, якое адбылося ў ВКЛ у 1508 г., на развіццё літвінска-маскоўскіх узаемаадносін і на расклад палітычных сіл ва Усходняй Еўропе. Самога М. Глінскага даследчык палічыў ініцыятарам стварэння антыягелонскай кааліцыі 1510-х гг., а таксама пасрэднікам, з дапамогай яко-

га наладжваліся сувязі вялікага князя маскоўскага Васіля III з імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі, Тэўтонскім ордэнам, Саксоніяй.

Зусім з іншага пункту гледжання ўдалося сучасным беларускім гісторыкам глянуць на пытанне прыналежнасці «рускіх зямель», якое ў савецкай гістарыяграфіі адназначна вырашалася на карысць Вялікага Княства Маскоўскага. Так, на думку Б. І. Сідарэнка, «руская зямля» з’яўлялася этнакультурнай і этнанаканфесійнай прасторай, а не палітычным цэлым. Таму нельга разглядаць яе як «вотчыну» Вялікага Княства Маскоўскага [27, с. 35].

Звяртае на сябе ўвагу даследаванне А. А. Любай, у якім падымаліся пытанні, што датычаць уплыву татарскіх ханстваў і асобных татарскіх орд на міжнародныя адносіны ва Усходняй Еўропе ў канцы XV – першай трэці XVI ст. [24]. Яна зрабіла акцэнт на характарыстыцы ролі татар у знешняй палітыцы ВКЛ, Вялікага Княства Маскоўскага, Асманскай імперыі, Малдаўскага Княства.

На тэхнічныя бакі ажыццяўлення знешняй палітыкі ВКЛ пралівае святло манаграфія А. І. Грушы, прысвечаная дзейнасці канцэлярыі ВКЛ [33]. Адной з важнейшых яе функцый было забеспячэнне практычнай дзейнасці дыпламатычнай службы ВКЛ неабходнымі архіўнымі звесткамі і дакументамі. З кола яе супрацоўнікаў рэкрутаваліся дыпламатычныя агенты. Канцэлярыя ажыццяўляла дакументальнае афармленне распараджэнняў гаспадара, паноў Рады і ўхвал соймаў, што датычылі мабілізацыйных і ваенных мерапрыемстваў, мераў фінансавага забеспячэння ўсіх сфераў знешняй палітыкі [17, с. 31].

Цікавае даследаванне было падрыхтавана Ю. У. Сіткевіч [34]. У ім аўтар звярнула ўвагу на абставіны фарміравання Вялікім Княствам Маскоўскім кааліцыі, скіраванай супраць дзяржаў ягелонскай лігі, у першую чаргу супраць ВКЛ. Заслугоўваюць увагі матэрыялы, якія характарызавалі ролю крымскага, малдаўскага, прускага, венгерскага складнікаў у працэсе літвінска-маскоўскага супрацьстаяння, а таксама дыпламатычных «гульняў» Маскоўскай дзяржавы з Рымскай курыяй і Свяшчэннай Рымскай імперыяй з мэтай дасягнення перавагі ў барацьбе з ВКЛ.

Такім чынам, нягледзячы на тое, што сучасным беларускім гісторыкам удалося пашырыць кола праблем па вывучэнні асобных аспектаў знешняй палітыкі ВКЛ, выпрацаваць новыя падыходы да іх ацэнкі, зрабіць шэраг важных вывадаў, у беларускай гістарыяграфіі знешняя палітыка ВКЛ у канцы XIV – першай палове XVI ст. застаецца перспектыўным кірункам навуковага вывучэння.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. История Белорусской ССР: в 2 т. / АН БССР, Ин-т истории; под общ. ред. Л. С. Абецедарского [и др.]. – 2-е изд., доп. – Минск: Изд-во АН БССР, 1961. – Т. 1 / З. Е. Абезгауз [и др.]; редкол. тома: Л. С. Абецедарский, В. Н. Перцев, К. И. Шабуна. – 655 с.

2. *Грыцкевіч, А. П.* Венскі кангрэс 1515 года / А. П. Грыцкевіч // Францыск Скарына і яго час: Энцыкл. давед. / БелСЭ. – Мінск: БелСЭ, 1988. – С. 280.

3. *Грыцкевіч, А. П.* Міжнародныя адносіны ва Усходняй Еўропе ў XV–XVI ст. / А. П. Грыцкевіч // Францызск Скарына і яго час: Энцыкл. давед./ БелСЭ. – Мінск: БелСЭ, 1988. – С. 419–420.
4. *Грыцкевіч, А. П.* Вонешняя палітыка Вялікага княства Літоўскага в первой паловіне XVI века (восточное направление) / А. П. Грыцкевіч // Францызск Скорына і Вільнюс: сб. матэрыялаў Респ. науч. конф., посвящ. 500-летию со дня рождения Ф. Скорыны / Вільн. ун-т; сост. Л. В. Судавічэне; редкол.: Л. И. Владимировас [и др.]. – Вільнюс, 1991. – С. 33–41.
5. *Грыцкевіч, А. П.* Бітва пад Оршай 8 верасня 1514 года / А. П. Грыцкевіч // Спадчына. – 1992. – № 6. – С. 2–11.
6. *Грыцкевіч, А. П.* Гісторыя геапалітыкі Беларусі / А. П. Грыцкевіч // Спадчына. – 1994. – № 1. – С. 85–93.
7. *Яноўскі, А. А.* «Вайна нерваў», ці характар дыпламатычнай пераліскі паміж ВКЛ і Маскоўскай дзяржавай у XVI ст. / А. А. Яноўскі // Беларусь і свет. Альманах. – 1999. – Т. 1. – С. 4–11.
8. *Бобышев, В. И.* Международные отношения в Восточной Европе в 30–80 гг. XVI в.: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03; 07.00.15 / В. И. Бобышев; Беларус. гос. ун-т. – Мінск, 2001. – 21 с.
9. *Канановіч, У. І.* Дыпламатыя Вялікага княства Літоўскага ў 1480 – першай чвэрці XVI ст.: (Адносіны з вялікім княствам Маскоўскім і Крымскім ханствам): аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук: 07.00.02 / У. І. Канановіч; НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск, 1995. – 14 с.
10. *Канановіч, У.* Змаганне за спадчыну Рурывічаў / У. Канановіч // Беларуская мінуўшчына. – 1997. – № 5. – С. 2–7.
11. *Канановіч, У. І.* Крымскі фактар / У. І. Канановіч // Беларуская мінуўшчына. – 1997. – № 4. – С. 13–17.
12. *Канановіч, У. І.* «Скажы, хто твой сябар, і я скажу, хто ты», Ці Як складваўся хаўрус Масковіі і Крымскага ханства / У. І. Канановіч // Беларуская мінуўшчына. – 1993. – № 5–6. – С. 36–38.
13. *Канановіч, У. І.* Татары на дыпламатычнай службе Вялікага княства Літоўскага / У. І. Канановіч // I Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Татары-мусульмане на землях Беларусі, Літвы і Польшчы»: зб. нав. артыкулаў і дакладаў. – Мінск, 1994. – Ч. 1. – С. 99–111.
14. *Темушев, В. Н.* Гомельская земля в конце XV – первой половине XVI в. Территориальные трансформации в приграничном регионе / В. Н. Темушев. – М.: Квадрига, 2009. – 192 с.
15. *Темушев, В. Н.* Первая московско-литовская пограничная война 1486–1494 / В. Н. Темушев. – М.: Квадрига, 2017. – 309 с.
16. *Цемушаў, В. М.* На ўсходняй мяжы Вялікага княства Літоўскага (сярэдзіна XIV – першая палова XVI ст.) / В. М. Цемушаў. – Смаленск: Інбелкульт, 2014. – 463 с.
17. *Мікалаева, Л. В.* Адлюстраванне знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага перыяду канца XV – сярэдзіны XVI ст. у гістарычных дасладаваннях XX ст. / Л. В. Мікалаева // Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки: сб. науч. ст. Вып. 15: в 2 ч. – Мінск: РИВШ, 2015. – Вып. 15. – Ч. 1. – С. 147–155.
18. *Мікалаева, Л. В.* Арганізацыя знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага ў канцы XV – сярэдзіне XVI ст.: дыс. ... канд. гіст. навук: 07.00.02 / Л. В. Мікалаева; Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. – Мінск, 2003. – 108 с.
19. *Мікалаева, Л. В.* Асноўныя напрамкі знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага 10–20-х гадоў XVI ст. / Л. В. Мікалаева // Веснік БДУ. Серыя 3. – 2003. – № 1. – С. 3–8.

20. Мікалаева, Л. В. Дынастычная палітыка Ягелонаў і знешняя палітыка Вялікага Княства Літоўскага ў канцы XV – сярэдзіне XVI ст. / Л. В. Мікалаева // Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки: сб. науч. ст.: в 2 ч. – Минск: РИВШ, 2013. – Вып. 13. – Ч. 1. – С. 249–255.

21. Мікалаева, Л. В. Знешнепалітычнае становішча Вялікага княства Літоўскага пачатку XVI ст. / Л. В. Мікалаева // Веснік БДУ. Серыя 3. – 2002. – № 1. – С. 14–17.

22. Мікалаева, Л. В. Роля рэлігійнага фактару ў ажыццяўленні знешняй палітыкі Вялікага княства Літоўскага ў канцы XV – пачатку XVI ст. / Л. В. Мікалаева // Веснік БДУ. Серыя 3. – 2008. – № 1. – С. 3–6.

23. Шніп, М. А. Унутрыпалітычны канфлікт 1508 года ў Вялікім княстве Літоўскім у кантэксце міжнародных адносін ва Усходняй Еўропе: аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук: 07.00.02 / М. А. Шніп; Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. – Мінск, 2009. – 24 с.

24. Любая, А. А. Татарскі фактар ва ўзаемаадносінах дзяржаў Усходняй Еўропы ў канцы XV – першай трэці XVI ст.: аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук: 07.00.02 / А. А. Любая; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 2009. – 25 с.

25. Сідарэнка, Б. І. «Старадубская вайна» (Вайна Вялікага княства Літоўскага з Маскоўскай дзяржавай 1534–1537 гг.) / Б. І. Сідарэнка // Беларускі гістарычны часопіс. – 1998. – № 1. – С. 37–46.

26. Сідарэнка, Б. І. Усходняя палітыка ВКЛ у першай трэці XVI ст. / Б. І. Сідарэнка // Беларускі гістарычны часопіс. – 2000. – № 3. – С. 40–45.

27. Сидоренко, Б. И. Проблема государственной легитимности Великого княжества Литовского в дипломатии Вильно и Москвы в конце XV – начале XVI в. / Б. И. Сидоренко // Актуальные проблемы становления і развіцця беларускай дзяржаўнасці: да 90-годдзя ўтварэння БССР: матэрыялы Рэспуб. нав.-тэарэтыч. канферэнцыі, г. Мінск, 27 лют. 2009 г.: у 2 ч. / Беларус. дзярж. пед. ун-т; рэдкал.: А. І. Андарала [і інш.]. – Мінск, 2009. – Ч. 1: Гісторыя беларуская дзяржаўнасці ад старажытнасці да 1918 г. – С. 33–36.

28. Дзярновіч, А. І. Метрыка ВКЛ аб адносінах Вялікага княства Літоўскага і Святой Рымскай імперыі / А. І. Дзярновіч // Беларускі гістарычны часопіс. – 1995. – № 4. – С. 90–99

29. Дзярновіч, А. Адносіны Вялікага княства Літоўскага з нямецкімі дзяржавамі ў канцы XV – першай палове XVI ст. / А. Дзярновіч // Беларуская мінуўшчына. – 1997. – № 2. – С. 7–11.

30. Дзярновіч, А. «... in nostra Livonia». Дакументальныя крыніцы па гісторыі палітычных адносін паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Лівоніяй у канцы XV – першай палове XVI ст.: Сістэматызацыя і актывы аналіз / А. Дзярновіч. – Мінск: ATHENEUM, 2003. – Т. 1. – 374 с.

31. Дзярновіч, А. Працэдура падпісання міжнародных дамоваў у пачатку XVI ст. (на прыкладзе саюзнай дамовы 1501 г. паміж Вялікім княствам Літоўскім і Лівоніяй) / А. Дзярновіч // Беларусь і свет. Альманах. – Мінск: РИВШ, 2000. – Т. 2 / пад рэд. Л. В. Лойкі. – С. 34–44.

32. Тихомиров, А. В. Внешняя политика и дипломатия Великого княжества Литовского в 1430–1569 гг. [Электронный ресурс] / А. В. Тихомиров // Library.by. – Режим доступа: http://library.by/portalus/modules/belarus/readme.php?subaction=showfull&id=1145129585&archive=1291800676&start_from. – Дата доступа: 16.04.2006.

33. Груша, А. І. Канцэлярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. / А. І. Груша. – Мінск: Беларуская навука, 2006. – 212 с.

34. Ситкевич, Ю. В. Российское государство во взаимоотношениях со странами Восточной Европы (последняя четверть XV – середина 50-х гг. XVI в.): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / Ю. В. Ситкевич. – Минск, 2018. – 24 с.

(Дата падачы: 04.02.2020 г.)